

KNÍŽE ZAKLADATEL?

OTÁZKA PAMĚTI O VLÁDĚ BŘETISLAVA I. NA MORAVĚ V MODERNÍM HISTORIOGRAFICKÉM PARADIGMATU I V PRAMENECH DOMÁCÍ PROVENIENCE

12. AŽ 14. VĚKU

Josef Šrámek

Mezi události, které přemyslovským zemím přinesl bouřlivý rok 1248, náleží jedna, jež se sice jeví jako poměrně nenápadná a svým způsobem se ztrácí ve stínu bojů mezi králem Václavem I. a jeho synem Přemyslem Otakarem,¹ její důsledky se ale měly s různou intenzitou táhnout po celý zbytek 13. století a ve výsledku představují zakončení jedné etapy vývoje církevní správy ve středověkém českém království. S ohledem na to dotýčná událost přitahuje pozornost historiků (byť menší, než by si možná zasloužila).² O co se však jedná? Začátkem prosince roku 1248 totiž došlo k aktu, kdy český král Václav I. postoupil olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku právo na výběr desátek v celé olomoucké diecézi³ a vedle toho i patronátní právo a veškerou světskou soudní pravomoc nad benediktinským klášterem v Rajhradě.⁴ Na Rajhrad si ovšem činil nároky také benediktinský klášter v Břevnově. Rajhrad se proto záhy stal předmětem sporu mezi oběma církevními institucemi. Situace nebyla podle všeho úplně přehledná, což dokládá i nejistota ze strany moderních badatelů, jak vlastně na spor o Rajhrad nahlížet. Přímo za nelegální neváhal označit tento čin Václava I. takový znalec

¹ Alespoň klíčové syntézy českých středověkých dějin tuto kauzu nereflktují. Srov. NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I. 3: *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I* (dále jen *České dějiny I.* 3). Praha 1928; Týž: *České dějiny*. Díl I. 4.: *Rozmach české moci za Přemysla Otakara II.* (1253–1271). Praha 1937; VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl II.: 1197–1250 (dále jen *Velké dějiny II.*). Praha – Litomyšl 2000; Týž: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl III.: 1250–1310. Praha – Litomyšl 2002; ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti* (dále jen *Počátky Čech královských*). Praha 2002; Týž: *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha 2011.

² Viz akcent, který na postavení a dějiny rajhradské fundace klade např. WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197* (dále jen *Morava v době knížecí*). Praha 2010, s. 72.

³ CDM III, č. 128, s. 95–97; CDB IV, č. 149, s. 247–249.

⁴ CDM III, č. 129, s. 97–98; CDB IV, č. 150, s. 249–251.

dějin 13. století, jakým byl Jindřich Šebánek, nad toutéž událostí se s nepochopením nedávno pozastavil také Tomáš Borovský.⁵ Nejspíše však lze bez nebezpečí fatálního omylu souhlasit s míněním Václava Novotného, jenž dal tuto listinu Václava I. do souvislosti s odbojem markraběte Přemysla a odměňováním svých věrných, mezi něž patřil i olomoucký biskup Bruno.⁶ Z listiny víme, že k Rajhradu náležel patronát nad pěti farními kostely (v Rajhradě, Sebranicích, Domašově, Ostrovačicích a Šitbořicích), což představovalo nezanedbatelný finanční přínos. Biskup Bruno byl nadto nucen řešit jistě nepřijemnou otázku obnovy olomoucké diecéze a sanace biskupských statků, jež utrpěly v předchozím období zápasu o obsazení olomouckého biskupského stolce.⁷

Shrňme dále jen ve stručnosti průběh celé kauzy, která představuje výchozí bod tohoto pojednání. Z počátku listopadu roku 1255 je dochována listina, která spor mezi břevnovským konventem a olomouckým biskupem uzavírá. Biskup Bruno na základě ústních svědectví ve prospěch benediktinů břevnovským nárokům nakonec ustoupil, byť s ohledem na podmínku tučné úplaty ani olomoucké biskupství nepřišlo zkrátka.⁸ Výsledek sporu následně stvrdila i římská kurie.⁹ To, že břevnovští mniši slavili vítězství na základě ústních svědectví a nikoliv díky písemným dokladům, které se objevily později a byly rozpoznány jako falza,¹⁰ se stalo podezřelým už Rudolfu Urbánkovi, který poté vypracoval ve stopách Václava Hrubého obsáhlý nástin dějin Břevnova coby skutečné falzátorské dílny.¹¹ Urbánkovy soudy, podmíněné

⁵ Viz ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Kritický komentář k moravskému diplomatovi. Zpracování látky z 3. svazku Bočkova moravského kodexu*. Praha 1952, s. 92; BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005, s. 25.

⁶ Viz NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I.* 3, s. 805. K Přemyslově odboji naposledy srov. ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, s. 166–185; VANÍČEK, V.: *Velké dějiny II.*, s. 371–387 (každý s mírně odlišnou datací i interpretací).

⁷ Srov. HRABOVÁ, Libuše: *Biskup Bruno ze Schauenburgu a hospodářské proměny na Moravě ve XIII. století*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století (dále jen Sága moravských Přemyslovců)*. Olomouc – Brno 2006, s. 147–152. K poměrům v olomoucké diecézi před nástupem biskupa Bruna nejnověji SVOBODOVÁ, Eva – SOMER, Tomáš: *Konrád z Friedberka. Biskup, na kterého se mělo zapomenout* (v tisku; autorům děkuji za laskavé poskytnutí rukopisu textu).

⁸ CDM III, č. 220, s. 195–197; CDB V/1, č. 55, s. 109–112.

⁹ CDM III, č. 238, s. 222–223.

¹⁰ FRIEDRICH, Gustav: *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*. In: *Sborník prací historických k 60. narozeninám dvor. rady Prof. Dra Jaroslava Golla*. Praha 1906, s. 72–80. Srov. CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹¹ URBÁNEK, Rudolf: *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor*. Díl I. 1.–I. 2. Praha 1947–1948. Optiku hodnocení však naznačil již HRUBÝ, Václav: *Falsa Břevnovská*. Český časopis historický (dále jen ČČH), 1920, s. 94–126.

subjektivními i objektivními faktory, však nebyly přijaty a další bádání je střízlivě odmítlo.¹² Pravdou však je, že Brunův nástupce v úřadě, olomoucký biskup Dětřich z Hradce, se pokusil pro něj nepříznivý verdikt v devadesátých letech 13. století zvrátit. Roku 1290 si nechal tento biskup ověřit listinu Bruna ze Schauenburku z roku 1255.¹³ Podobně postupovali roku 1294 také břevnovští benediktini, kteří si nechali papežskou konfirmaci listiny biskupa Bruna stvrdit pražským biskupem Tobiášem z Bechyně.¹⁴ Celá pře vypukla nanovo, ale i nyní musel olomoucký biskup Dětřich připustit porážku. V lednu roku 1296 se Dětřich z Hradce jménem olomouckého biskupství vzdal práv na ustanovování proboštů a vyšetřování nepravostí ve prospěch břevnovského opata, zůstalo mu ovšem právo vizitace, korekce a jurisdikce. Biskup tak zjevně uznal břevnovskou nadřazenost nad Rajhradem. Tento stav byl stvrzen také papežem Bonifácem VIII.¹⁵ Biskup Dětřich nakonec potvrdil roku 1300 i rajhradská privilegia (včetně dalších výsad).¹⁶

Komplikovaná situace a zjevně nestandardní poměr Rajhradu k Břevnovu,¹⁷ který se ustálil právě někdy mezi lety 1250–1300, vedly Libora Jana k vyslovení podnětné myšlenky o tom, že vzhledem k absenci písemných dokladů byly břevnovské požadavky chabého právního podložení, a cesta Rajhradu ke statutu břevnovského probošství se vyvíjela mnohem komplikovaněji, než se nás snaží prameny břevnovské provenience přesvědčit.¹⁸ Byť Janova studie znamenala výrazný a originální posun v dosavadním bádání o dějinách rajhradského monasteria a přísluší jí přiznání zásluh o podnětnou tematizaci badatelského problému, na jiném místě jsem se pokusil zformulovat pokus o alternativní výklad tohoto problému v duchu interpretace pseudobřetislavských falz jakožto nositele paměti břevnovského konventu, a tedy ojedinělého svědectví o tom, jak si v Břevnově 13. století představo-

¹² Srov. především ŠEBÁNEK, Jindřich – DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatáři. 1. K Otázce břevnovských falz*. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, 2–4, 1953, s. 261–285. K Urbánkovu dílu pak ŠRÁMEK, Josef: „Ctihodný otec a pán Bavor, z Božího milosrdenství opat břevnovský, téhož místa téměř druhý zakladatel.“ K vytváření obrazu osobnosti v historiografii. *Církevní dějiny*, 6, 2010, s. 16–33.

¹³ CDM V, č. 21, s. 22.

¹⁴ CDM V, č. 7, s. 6.

¹⁵ CDM V, č. 27, s. 28; RBM II, č. 1716, s. 735–736.

¹⁶ CDM IV, č. 289, s. 365–366; CDM V, č. 46, s. 48–49; RBM II, č. 1490, s. 642.

¹⁷ Srov. WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce* (dále jen *Benediktinská kapitola*). In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr (eds.): *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno 2002, s. 29–32.

¹⁸ JAN, Libor: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*. In: JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr (eds.): *c. d.*, s. 19–27.

vali dějiny vlastního kláštera.¹⁹ Takový pokus je podle mne o to potřebnější, že explicitní sepsání dějin břevnovského klášterství ze středověkého období postrádáme, jak trefně ve vztahu k Rajhradu postihl Martin Wihoda.²⁰ Cílem tohoto příspěvku je rozšíření dříve snesené argumentace o analýzu toho, jaké bylo ve 13. století povědomí o panování knížete Břetislava I. na Moravě, a odkud tedy mohl břevnovských skladatel obou rajhradských falz čerpat. Sluší se přiznat, že velkou inspirací pro uvažování tímto směrem se stala nedávná studie Davida Kalhouse, věnovaná českému středověkému povědomí o událostech, jež se odehrály v polském Hnězdně v roce 1000. Podobně vděčnou ukázkou toho, že při absenci pramenů může být zajímavé ptát se, nikoliv jak se věci staly, ale jak si lidé mysleli, že se věci staly, představuje kniha Libuše Hrabové o dějinách Polabských Slovanů.²¹ Uvést je také nutno dnes již klasické práce na téma středověké paměťové kultury, jejichž autorem je Otto Gerhard Oexle.²²

Shrňme nejprve, jak nahlíží na dobu vlády knížete Břetislava I. ve vztahu k Moravě moderní historiografie. Pozornost bude věnována i tématu, které na první pohled s otázkou stojící u kořenů tohoto textu nesouvisí, a sice dataci připojení Moravy k českému přemyslovskému regnu v prvních desetiletích 11. století. Opak je však pravdou. V dataci této události jednak stále i přes zájem mnoha generací badatelů nevládne plná shoda, především však názor toho kterého historika na to, kdy k opětovnému zisku Moravy Přemyslovci

¹⁹ ŠRÁMEK, Josef: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.–13. století*. In: Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku. Praha 2011, s. 45–73; Týž: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k proboštví v horizontu 11.–14. století*. Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM) (v tisku); stran interpretačního zázemí srov. týž: „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 2, 2009, s. 13–37.

²⁰ Viz WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 31; Týž: *Morava v době knížecí*, s. 72.

²¹ Viz HRABOVÁ, Libuše: *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice 2006; KALHOUS, David: *Jak viděla Hnězdo roku 1000 středověká tradice?* In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *Proměna středověchodní Evropy raného a vrcholného středověku*. Mocenské souvislosti a paralely. Brno 2010, s. 339–358. Srov. také BLÁHOVÁ, Marie: *Historická paměť v pramenech raně přemyslovských Čech*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot*. Praha 2003, s. 53–69.

²² OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria und Memorialüberlieferung im früheren Mittelalter*. Frühmittelalterliche Studien, 10, 1976, s. 70–97; Týž: *Memorialüberlieferung und Gebetsgedächtnis in Fulda vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. In: SCHMIDT, Karl (ed.): *Die Klostergemeinschaft in Fulda in frühen Mittelalter*. Band 1. München 1978, s. 136–177. Inspirativní práci je přitom po stránce teoretické stále ještě základní práce HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2009; srov. reflexi u dalšího vlivného díla: ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha 2001, s. 31–78.

došlo, silně ovlivnil následné úvahy o tom, jak dlouho – a tedy i jak intenzivně – se kněží Břetislav s moravskými poměry sžil a nakolik je vůbec mohl nějakým zásadnějším způsobem formovat.

Nelze začít jinak než samotným otcem zakladatelem moderního českého dějepisce Františkem Palackým. Už proto, že jeho koncepce českých dějin, výmluvně vyjádřená v názvu jeho stěžejního díla *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, v mnohém předurčila optiku a interpretační rámec dalších generací. Již název příslušné kapitoly výmluvně vystihuje roli, kterou František Palacký knížeti Břetislavovi přiřkl: *Nové zvelebení Čech skrze Břetislava I.* Palacký udává, že hned po smrti Boleslava Chrabrého se český kníže Oldřich zmocnil několika krajů moravských, dokud mu cestu nezahradil uherský král Štěpán. Oldřich potom svému synovi Břetislavovi, jehož Palacký zdobí ve stopách Kosmových přívískem „český Achilles“, svěřil velení nad silnou přemyslovskou družinou a vyslal jej vysvobodit celou Moravu od nadvlády cizinců. Břetislav, dle Palackého, dokázal hned v tomto prvním boji všechnu chrabrost i jemnost svého ducha, když celou zemi dobyl jedním útokem. Následně se pak Břetislav stal ještě za otcovy vrchní vlády vévodou moravským. Z válečné kořisti pak obnovil zpustošené velkomoravské chrámy, hradby starých hradů a měst byly opraveny a dokonce vystavěna města nová jako Spytihněv či Opava, říkal Palacký. Nejstaršího syna Spytihněva uvedl Břetislav roku 1048 na post správce Moravy se sídlem v Olomouci a v zemi české i moravské obnovil hradskou správu. Palacký pak hodnocení Břetislavovo uzavřel slovy, že kníže nese přízvisko obnovitel říše české právem mnohonásobným.²³

Vliv Palackého výkladu lze demonstrovat na ve své době velice populární *Česko-moravské kronice* Karla Vladislava Zapa. Zap, zcela v intencích Palackého, ba téměř jeho slovy, začal svůj výklad tím, že kníže Oldřich hned, jak uslyšel o smrti Boleslava Chrabrého, zmocnil se sousedních moravských krajin a žup, které nebyly ovládnuty Uhry.²⁴ Dobyť zbytku Moravy na králi Štěpánovi opět shodně přisoudil Břetislavovi I., jehož otec postavil do čela přemyslovských vojáků. Pokud ovšem Palacký ještě datoval dobytí Moravy do roku 1028 s relativizující douškou, tuším, Zap již toto datum bral jako fakt. Narodil od Palackého ale přiznával, že nemůže s jistotou říci, jak rychle Přemyslovci Moravu opanovali. O zásluhách a potenciálu Břetislava I. ovšem stejně jako Palacký neměl sebemenších pochyb. Oldřich tyto synovy zásluhy uznal a učinil jej prvním úředním vévodou moravským. S tímto obdobím Břetislavova života pak spojuje obnovu starých kostelů na Velehradě,

²³ PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha 1926, s. 72–76.

²⁴ ZAP, Karel Vladislav: *Česko-moravská kronika*. Díl I. Praha 1906, s. 145.

v Olomouci, Osvětimanech, založení hradu Břeclavi, Opavy a jiných strategických míst v příhraničí. Břetislavovi výslovně přičítal přivedení prvních mnichů řádu sv. Benedikta, a to ke kostelíku sv. Jana u Velehradu a především do poustevny na opuštěném hradišti Rajhrad. Plně v duchu pseudobřetislavovských falz pak provázal skrze úmrtí poustevníka Vintíře dějiny Rahradu a Břevnova. S narozením prvního syna Spytihněva roku 1031 spojil založení hradu Spytihněvi, kam umístil i probošství.²⁵ I Zapovi se stal Břetislav obnovitelem české říše, když opětovně spojil sesterské země Čechy a Moravu a utvrdil tím jádro českého panství, k němuž připojil také část Slezska.²⁶

Autoritou plně srovnatelnou s F. Palackým je dodnes Beda Dudík, autor respektu hodného mnohosvazkového díla *Dějiny Moravy*. Také tento moravský zemský historiograf, shodně se současníkem Palackým, nazýval Břetislava I. národním bohatýrem.²⁷ Počátky Břetislavovy skvělé pověsti kladl i on do roku 1029, kdy měl kněžic velet přemyslovským vojskům, která se prudkým útokem zmocnila celé Moravy a učinila tak konec polskému panství. Tím i v jeho líčení začínalo Břetislavovo panování na Moravě z titulu knížete moravského a z rozhodnutí otce Oldřicha. Dudík zde výslovně cituje Kosmu, že země moravská byla vždy podřízena knížeti Čechů, jak ustanovil kníže Břetislav, který Moravu jako první podřídil své moci.²⁸ Coby rajhradský benediktin tuto fundaci nemohl opomenout.²⁹ Ve svém díle napsal, že kníže Břetislav založil tento klášter na počest sv. Petra a Pavla na místě pustého hradiště Rajhrad, bohatě ho obdaroval a postoupil břevnovskému konventu opata Meginharda.³⁰ Vyslovil také varování před nekritickou důvěrou v údaje, že Břetislavův prvorozenec Spytihněv vládl po roce 1049 na Moravě jako správce. Za jedinou jistotu měl skutečnost, že se otec a syn zúčastnili roku 1048 slavnostního vysvěcení rajhradského kostela.³¹ V obsáhlém líčení Bře-

²⁵ Tamtéž, s. 146–148, 166–168.

²⁶ Tamtéž, s. 153.

²⁷ Dudík, Beda: *Dějiny Moravy*. Díl II.: *Od roku 906 až do roku 1125* (dále jen *Dějiny Moravy II.*). Praha 1875, s. 99, 182–187.

²⁸ Tamtéž, s. 105–106.

²⁹ Dudík ostatně věnoval středověkým dějinám rajhradského kláštera obsáhlou monografii, která podnes nebyla jako celek nahrazena! Viz Dudík, Beda: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern in Markgraffthum Mähren*. Band I. *Von der Gründung des Stiftes bis zum Ende der Hussitenstürme (1048–1449)*. Brünn 1849.

³⁰ Dudík, B.: *Dějiny Moravy II.*, s. 155. Je hodno upozornění, že již František Palacký a Beda Dudík rozpoznali ještě před minuciózním rozbořem Gustava Friedricha, že listina nepochází z doby, do níž se hlásí, ale až ze 12. či 13. století. Viz tamtéž, s. 155, pozn. 2.

³¹ Tamtéž, s. 165. A to i přesto, že opětovně poukazuje na fakt, že daná listina nepochází z roku 1048, ale až z doby pozdější. Srov. tamtéž, s. 165–166, pozn. 3.

tislavova života i vlády ovšem zaujme, jak málo prostoru věnuje ve srovnání např. s K. V. Zapem Břetislavovým činům na Moravě. Reflexi Dudíkova díla pak ukazuje kniha Rudolfa Dvořáka *Dějiny markrabství moravského*. Ani Dvořák se neodchýlil od dosavadního chronologického rámce a přemyslovské ovládnutí Moravy kladl do roku 1029. Oproti svým předchůdcům ovšem přidal na epičnosti. Břetislav tak v jeho pojetí zakrátko dobyl veškeré země až po Karpaty a ze všech moravských měst vypudil Poláky, které houfně prodal do otroctví. Břetislav, říkal Dvořák dále, přilnul záhy velkou láskou k nově dobyté zemi, kam přivedl i svou manželku.³² Založení rajhradského kláštera roku 1048 představovalo ve Dvořákových očích důležitý čin pro vnitřní dějiny Moravy, aniž by však bylo explicitně vysvětleno proč. Snad proto, že první klášter na Moravě byl Břetislavem podřízen českému Břevnovu.³³ O Břetislavem zakládané síti pohraničních hradů ani R. Dvořák nehovořil.

Neobyčejně vlivným dílem se staly na desetiletí fenomenální *České dějiny* Václava Novotného. V klíčové otázce datace připojení Moravy k přemyslovskému českému jádru již tento autor konstatoval, že nelze říci, kdy se tak stalo, z pramenů se prý dozvídáme jen to, že Moravu dobyl na Polácích Břetislav.³⁴ Stalo se tak nejpozději roku 1029, byť jistoty není a mohlo se tak stát už dříve.³⁵ Morava se podle Novotného po opětovném ovládnutí Čechy nejspíše vrátila ke svému staršímu zřízení. O tom ale opět nejsou detailnější informace. Pouze víme, že z vůle otcovy, ale v poměru dosti samostatně, byl správou Moravy pověřen Břetislav, konstatoval Novotný.³⁶ Pro úplnost dodejme, že k dataci do roku 1018–1021 se v letmé doušce nakonec přiklonil i znalec Kosmova díla Bertold Bretholz, který připravil pro proslulou ediční řadu *Monumenta Germaniae Historica* dodnes nepřekonanou edici Kosmovy *Kroniky Čechů*, jež se tak stala jeho hlavní argumentační oporou.³⁷ Ovšem ani názor takových autorit, jakými byli V. Novotný a B. Bretholz, nepřesvědčil bezzbytku všechny. Např. Jaroslav Dřímál se díky komparaci se zahraničními prameny, především dílem tzv. *Annalisty Saxo*, postavil za platnost Kosmovy chronologie a s poukazem na zahraniční politiku císaře Jindřicha II. usoudil,

³² Dvořák, Rudolf: *Dějiny markrabství moravského*. Díl I. Praha 2000, s. 28–29.

³³ Tamtéž, s. 30.

³⁴ NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny*. Díl I. 1.: *Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha* (dále jen *České dějiny I. 1*). Praha 1912, s. 723.

³⁵ Tamtéž, s. 724, srov. také s. 723–724, pozn. 3.

³⁶ Tamtéž, s. 725.

³⁷ BRETHOLZ, Bertold: *Studien zu Cosmas von Prag I*. Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, 34, 1909, s. 675. Ještě dříve ovšem zastával Palackého dataci 1028, viz BRETHOLZ, Bertold: *Mähren und das Reich Herzog Boleslavs II. von Böhmen*. Archiv für österreichische Geschichte, 82, 1985, s. 180.

že Morava musela být Přemyslovci získána mezi lety 1017–1021, sám se dokonce přiklonil k meznímu roku 1017.³⁸ Václav Chaloupecký zase prosazoval v reakci na Drímalovu stať s ohledem na politiku Boleslava Chrabrého vůči Kyjevské Rusi a s poukazem na údaje z legendy o sv. Kolomanovi rok 1018,³⁹ zatímco archeolog Rudolf Turek se klonil spíše k roku 1029 jakožto datu připojení Moravy k přemyslovským Čechám.⁴⁰ Podobně i významný historik František Dvorník, jenž se vyslovil s nedůvěrou vůči Kosmově chronologii a konstatoval, že se nezdá pravděpodobné, že by Morava byla Přemyslovci získána již kolem roku 1018 a že za stávajících znalostí je lépe uvažovat o dataci v rozmezí let 1018 až 1030.⁴¹ Turek také zmínil Břetislavovo správcovství Moravy, k němuž poznamenal, že nelze soudit, zda Břetislav vystupoval jako dědic velkomoravských tradic, naopak skepticky usoudil, že pozdější organizace českého státu tomu nenasvědčuje. Dobu Břetislavovy vlády označuje za období progresivního vnitřního vývoje, jenž dovršoval proces feudalizace státu. Výrazem tohoto procesu mělo být dle Turka mimo jiné organizované opevňování a prohlubování správy pohraničních oblastí.⁴²

Úspěšnou a přitom fundovanou popularizaci českých dějin přemyslovské éry předložil v roce 1975 renomovaný znalec středověkých dějin Zdeněk Fiala. Ten konstatoval, že dějiny Moravy mezi lety 906 až 1030 jsou velmi nejasné, ba pro téměř naprostý nedostatek spolehlivých pramenů přímo záhadné. Držbu Moravy Břetislavem se svolením knížete Oldřicha kladl nejpozději do roku 1030 a upozornil, že Kosmas sice přičítá tuto zásluhu Oldřichovi, avšak umísťuje svoje líčení bez konkrétní datace do velmi pochybných chronologických souřadnic. Podle Fialy tak Přemyslovci opanovali Moravu někdy mezi lety 1017–1029, spíše blíže meznímu datu prvnímu než druhému.⁴³ Opětovným spojením Čech a Moravy začalo slovy Fialovými pro Moravu období v jistém smyslu epochálního významu. Přemyslovská vláda prý začínala na Moravě něco nového, v rovině vládní moci a správy nenavazovala na žádnou starší tradici, neobnovovala nic z rozkvětu mojžírovské říše, a to ani ve sféře církevní. Za jisté označuje, že přemyslovské hrady (tzv. břeťi-

³⁸ DRÍMAL, Jaroslav: *Připojení Moravy k českému státu za knížete Oldřicha*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), 68, 1948, s. 28–49.

³⁹ CHALOUPECKÝ, Václav: *Kdy byla Morava připojena k českému státu* (dále jen *Kdy byla Morava připojena*). ČČH, 48–49, 1947–1948, s. 243.

⁴⁰ TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin* (dále jen *Čechy na úsvitě*). Praha 2000, s. 231.

⁴¹ DVORNÍK, František: *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Praha 2008, s. 246–247, 254–255.

⁴² TUREK, R.: *Čechy na úsvitě*, s. 231–239.

⁴³ FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310*. Praha 1975, s. 13–14.

slavovské) na Moravě byly budovány v nápadné blízkosti dávno zpustlých velkomoravských hradišť. Trvala tedy přitom kontinuita osídlení. Počáteční správa Moravy připadla knězi Břetislavovi. Přitom ale poukázal na neshody s otcem, následkem čehož musel Břetislav hledat před rokem 1034 azyl v zahraničí.⁴⁴ Do konce dvacátých let 11. století datoval návrat Moravy pod přemyslovské panství také Rostislav Nový. S Břetislavovým správcovstvím i on spojil vznik hradisek v nejexponovanějších oblastech moravského pohraničí, o poznání větší důraz ve věci upevňování celistvosti obnoveného přemyslovského soustátí však položil na roli církve, jmenovitě na moravské majetky břevnovského kláštera a staroboleslavské kapituly, resp. o něco později klášterů ostrovského a opatovického.⁴⁵

Výrazný posun v otázce dějin Moravy v první polovině 11. století znamenaly studie Barbary Krzemięnské.⁴⁶ Dobytí Moravy označila za jednu ze dvou vskutku závažných politických událostí první dekády Oldřichovy vlády. Co se ovládnutí moravského prostoru týče, tento akt dala do souvislosti s uzavřením míru mezi říší a Polskem v Budyšině roku 1018. Jak Krzemięnska dále usuzuje, nejspíše už kolem roku 1019 byl moravský prostor knížetem Oldřichem ovládnut a téměř vzápětí předán synu Břetislavovi. Jako snahu o zajištění jižní hranice státu pak interpretovala i sňatek Břetislava s Juditou ze Schweinfurtu coby blízkou příbuznou markrabího východní bavorské marky Babenberka Adalberta.⁴⁷ Na Moravě pak Břetislav působil až do podzimu roku 1033, kdy za otcovy nepřítomnosti dočasně (do jara roku 1034) spravoval celé knížectví. Po Oldřichově návratu do Čech však mezi otcem a synem došlo k neshodám, jejichž následkem bylo Břetislavově vyhnání ze země.⁴⁸

Uvedená monografie dodnes představuje nejrozsáhlejší a nejpečlivější práci o Břetislavovi I. Přesto ani zde se o Břetislavově zakladatelském díle na Moravě mnoho nedočteme. O Břetislavovi Krzemięnska usoudila, že vládl Moravě po řadu let a vtiskl jí natolik markantní stopy, že jeho nástupce Spytihněv II. cítil nutnost tamní elity, chápané jako srostlé s Břetislavem, zcela odstranit a nahradit vlastními. Výsledek Břetislavovy moravské vlády

⁴⁴ Tamtéž, s. 14–16, 40.

⁴⁵ Nový, Rostislav: *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha 1972, s. 12, 154–155, 158.

⁴⁶ KRZEMIĘNSKA, Barbara: *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. ČČH, 18, 1970, s. 497–532; Táž: *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012–1034)* (dále jen *Politický vzestup*). Československý časopis historický (dále jen ČsČH), 25, 1977, s. 246–270; Táž: *Wann erfolgte der Anschluss Mährens an den böhmischen Staat?* Historica, 19, 1980, s. 195–243; souborně táž: *Břetislav I.* (dále jen *Břetislav I.*). Praha 1986.

⁴⁷ KRZEMIĘNSKA, B.: *Politický vzestup*, s. 249. Srov. táž: *Břetislav I.*, s. 69.

⁴⁸ KRZEMIĘNSKA, B.: *Politický vzestup*, s. 268–270.

tak prý podle autorky známe dobře, i ona však připustila, že o Břetislavově konkrétním působení na Moravě víme jen pramálo jistého.⁴⁹ I Krzemieńska, stejně jako jiní historici, knížeti připočetla zakládání (staro)nových hradů,⁵⁰ přičemž věc uzavřela slovy, že Břetislavova vláda na Moravě byla zřejmě natolik důležitá, že z paměti potomků téměř vymizel kníže Oldřich coby skutečný strůjce připojení Moravy.⁵¹

Syntézu moravských dějin sepsal s dlouhým odstupem po Dudíkovi a Dvořákovi Josef Válka. Stran našeho tématu konstatuje, že zpětné dobytí Moravy Přemyslovci není v pramenech blíže popsáno, ani datováno, kloní se ale k tomu, že se tak stalo v prvních letech Oldřichovy vlády. Odmítá představu starších dějepisců o tom, že by se Přemyslovci zmocnili Moravy jedním útokem, jako reálné vidí spíše postupné vytlačování Poláků ze zastávaných pozic. Na rozdíl od starší optiky podle Války nešlo o opětovné spojení bratských zemí, ale o vítězství Přemyslovců nad Piastovci a Arpádovci v zápase o mojmírovské dědictví. I on pak přičítá Břetislavovi prvenství ve správě Moravy. Zemi Přemyslovec ovládal prostřednictvím své družiny, kterou usadil po stávajících hradech, případně hradech nově zbudovaných – avšak bez toho, aby navázal na velkomoravskou organizaci státní i církevní. Tyto břetislavovské hrady pak měly kopírovat jednak změny osídlení od 10. století, jednak poměry v příhraničí.⁵²

Ve své syntéze o dějinách přemyslovských zemí v době knížecí se k moravské tematice vyjádřil také Josef Žemlička. Opětovné připojení Moravy k českému jádru datuje opatrně do roku 1019, možná 1020.⁵³ Moravě pak přičítá významnou roli v budování přemyslovského státu. Soudí, že zatímco v Čechách museli Přemyslovci své centralizační kroky pečlivě zvažovat, na Polácích znovudobytá Morava jim poskytovala volnější prostor k realizaci. Moravské obyvatelstvo tak bylo zatíženo odvody, na Moravě vyrostla síť knížecích hradů, kde zastávali úřady a posty knížecí družiníci a velmoži z Čech.⁵⁴ Tato Morava také byla polem, kde kněžic a dědic stolce Břetislav sbíral praktické panovnické zkušenosti. I J. Žemlička přitom připouští, že konkrétněji přiblížit Břetislavovu aktivitu coby moravského správce se prozatím nedaří. Ve shodě s archeology konstatuje, že datování moravských hra-

⁴⁹ KRZEMIENSKA, B.: *Břetislav I.*, s. 77.

⁵⁰ Tamtéž, s. 77–78.

⁵¹ Tamtéž, s. 78.

⁵² VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy*. Díl I.: *Středověká Morava*. Brno 1991, s. 36–37.

⁵³ ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)* (dále jen *Čechy v době knížecí*). Praha 2002, s. 43, 347.

⁵⁴ Tamtéž, s. 43.

dišť je příliš rámcové, než aby bylo možné rozlišit hrady vzniklé před rokem 1034 a po něm. Často bylo také přemyslovskou mocí využito staveb, vystavěných již dříve Poláky, nebo staveb s kontinuitou ještě od velkomoravských dob. Hradská struktura na Moravě doznala podle něho pevnějších linií mezi lety 1041–1055, výstavba menších objektů doznávala ale ještě na přelomu 11. a 12. století. Břetislavovu aktivitu ale podle Žemličkova mínění potvrzují názvy jako Břecław či Spytihněv (analogii v Čechách představují v duchu této interpretace hrady Jaroměř, Oldříš, Vraclav).⁵⁵ Dodejme, že za Břetislavovo sídlo v době jeho správcovství se obvykle udává Olomouc. Nejpозději Břetislavovo správcovství tak položilo základy postavení Olomouce v rámci přemyslovského panství. Východní (olomoucká) část Moravy měla podle Břetislavových záměrů – jak vyvozuje Žemlička – sloužit jako sanitární korдон proti Polsku a Uhrám, západní (brněnská) část měla chránit Moravu proti útoku ze strany bavorské východní marky (Rakouska). Tomu mělo odpovídat i vojenské a logistické zajištění oblasti moravského teritoria.⁵⁶

Autoři Marie Bláhová, Jan Frolík a Naďa Profantová coby autoři díla, které svým způsobem usilovalo o nahrazení letitých Laichterových *Českých dějin*, přirozeně otázku vztahu Moravy k přemyslovskému knížectví a role knížete Břetislava na konsolidaci tohoto uskupení také nemohli opomenout. I oni ale konstatují, že datum dobytí Moravy knížetem Oldřichem je nejisté.⁵⁷ Sami se kloní k převažujícímu názoru o letech 1019/1020.⁵⁸ Uvádějí také, že správa země byla Oldřichem svěřena synu Břetislavovi, který se na Moravě cvičil v praktické vládě. I autoři *Velkých dějin zemí Koruny české* tak Moravu pokládají za pomyslnou laboratoř, kde se ověřoval a budoval správní systém přemyslovského dominia.⁵⁹ K datu 1019 se kloní také archeolog Jiří Sláma. Ten vůbec nerozvádí otázku znovu připojení Moravy a řešení Krzemieňské bere již jako fakt, o to více se ale věnuje Břetislavově vládě. Po ovládnutí Moravy, kdy se Břetislav stal správcem, se mladý kníže podle Slámova mínění nespokojil s pouhým formálním ovládnutím, vyjádřeným tributem, ale po odstranění moci moravských elit, prodaných do otroctví, si počínal

⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef: *K dotváření hradské sítě za Břetislava I. „Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť* (dále jen *K dotváření hradské sítě*). Historická geografie, 28, 1995, s. 27–46. Srov. KOUŘIL, Pavel – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – PLAČEK, Miroslav: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (Vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*. Archaeologia Historica, 19, 1994, s. 121–126.

⁵⁶ ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 44.

⁵⁷ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl I.: *Do roku 1197*. Praha – Litomyšl 1999, s. 708, pozn. 47.

⁵⁸ Tamtéž, s. 360.

⁵⁹ Tamtéž, s. 360, 376, 404–405.

na Moravě jako suverénní vládce. Razil tak mince a především vybudoval nový správně-vojenský systém v podobě hradské soustavy a lehčích opevnění, v čemž pak pokračoval i jako český kníže.⁶⁰

V řadě studií se k tématu vyslovil Libor Jan. Ten datuje vstup ozbrojených přemyslovských oddílů na Poláky dosud ovládanou Moravu do roku 1019. Dále konstatuje, že se obecně předpokládá, že Oldřichův syn Břetislav na Moravě využil prvky starší organizace, zároveň však začal budovat obrannou linii na jihu a jihovýchodě země s cílem chránit své državy před vpády z bavorské Východní marky a z Uher. Některá z těchto opevnění vznikla u starých velkomoravských center jako např. Břeclav u Pohanska, u Olomouce a Znojma je pak zřejmá plná kontinuita s předchozím obdobím. Rajhrad pokládá v tomto duchu za důležité církevní středisko jižní Moravy. Ve vztahu k Rajhradu je přitom významné, že i L. Jan přiznává falzům, hlásícím se do 11. století, relativně vysokou výpovědní hodnotu (výslovně jmenuje pseudobřetislavské falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly).⁶¹ Obecně argumentuje pro kontinuitu moravské církevní správy, v konečném důsledku tedy odmítá představu, že by Přemyslovci budovali Moravu z ničeho, což s sebou nese důsledky pro promýšlení vztahu církevní a hradské správy.⁶² Tzv. břetislavovské hrady a Břetislavovu vládu na Moravě jako dobu testování a zdokonalování následného správního systému Čech dokonce Jan neváhal výslovně označit za opakované klišé a mýtus.⁶³

K síti hradů, jež je Břetislavovi I. povětšinou připisována, se v nedávné době vyjádřil také fundovaný znalec castellologické problematiky Miroslav Plaček, který upozornil, že běžně zastávaná představa o převážně jednorázové akci je příliš schematická, než aby platila v plném rozsahu. Přidržuje se datování B. Krzemieńské a zisk Moravy Přemyslovci datuje do let 1019–1020. Upozorňuje především na kontinuitu Olomouce, shodně s Liborem Janem na předbřetislavovský původ Přerova a Znojma. Naopak Hodonín povstal patrně až v polovině 12. století. Plaček shrnuje, že s Břetislavovou aktivitou lze spojovat především objekty při jihovýchodní hranici Moravy, které nadto ležely vždy poblíž staršího centra. Jmenuje mezi nimi Hrůdy u Petrova, Břec-

⁶⁰ SLÁMA, Jiří: *Ekonomické proměny v přemyslovském státě za panování nástupců Boleslava II.* (dále jen *Ekonomické proměny*). In: POLANSKÝ, Luboš –SLÁMA, Jiří –TRÉŠTÍK, Dušan (eds.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*. Praha 2000, s. 262–266.

⁶¹ JAN, Libor: *Přemyslovská Morava*. In: *Sága moravských Přemyslovců*, s. 8–9.

⁶² JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: XXVII. Mikulovské sympozium. *Vývoj církevní správy na Moravě*. Brno 2003, s. 7–20.

⁶³ JAN, Libor: *Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *c. d.*, s. 134–135.

lav, Spytihněv, Podivín, Strachotín, Kramolín, Rokytnou, Vranov, Hrádek u Jaroslavic. Hradisko v Rajhradě pak považuje v polovině 11. století za naprosto zpustlé, jeho náhradou se mělo stát Brno. I v případě Brna se ale kloní k návaznosti na starší podmínky. V obecné rovině konstatuje nedostatečnost archeologického průzkumu, a proto pak musíme při poznávání přemyslovských hradišť vzít zavděk svědectvím písemných pramenů.⁶⁴

Dosud dominantní paradigma v otázce dějin Moravy na přelomu 10. a 11. století vhodně ilustruje monografie Petra Charváta, věnovaná pomyslnému zrodu českého státu. Podle publikace dobyla přemyslovská vojska Moravu roku 1020. Autor nepochybuje, že právě na Moravě, kde působil po dobu 15 let, si knězic Břetislav osvojil základy státnického umění správy státu, když založil nová správní a vojenská centra, aby položil základy nové správní, soudní a vojenské moci Moravy. Typickým příkladem je Charvátovi Břeclav.⁶⁵ Také Michal Lutovský v popularizační syntéze raných přemyslovských dějin přítakává z pozice archeologie převládajícímu stanovisku. Přemyslovský útok proti polským pozicím na Moravě, do jehož čela staví knížete Oldřicha, klade do roku 1019. Morava se následně stala jakousi českou pohraniční markou ve správě mladého Břetislava.⁶⁶ Podle jeho mínění knězic Břetislav zčásti využil starší organizaci hradišť a přejal již existující opevněné objekty (např. Olomouc či Přerov). Zároveň od dvacátých let 11. století vzniká nově budovaná síť dalších hradů pro lepší ovládnutí a obranu země, alespoň v základní rovině dokončená do poloviny padesátých let 11. století.⁶⁷ Přitom Lutovský sám říká, že archeologie, která je zde výhradním poskytovatelem chronologických poznatků, nedisponuje možností jednoznačné datace vzniku hradišť a nemůže tedy verifikovat jejich přímou vazbu na zakladatelské dílo Břetislava I.⁶⁸

Symbolickým stvrzením platnosti dominantního náhledu domácího dějepisce se také staly pasáže Zdeňka Měřinského v úctyhodné publikaci *Přemyslovci. Budování českého státu*, která si na počátku 21. století vytkla za cíl sumarizaci stávajících znalostí o dějinách přemyslovské epochy českých dějin. Raně středověké Moravě zde ovšem není věnován větší prostor

⁶⁴ PLAČEK, Miroslav: *Moravské hrady za vlády Přemyslovců a jejich proměny*. In: *Sága moravských Přemyslovců*, s. 109–112.

⁶⁵ CHARVÁT, Petr: *Zrod českého státu 568–1055*. Praha 2007, s. 222–224.

⁶⁶ LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců*. Díl III.: *Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I.* (dále jen *Po stopách prvních Přemyslovců III.*). Praha 2008, s. 51–52. Shodně BERANOVÁ, Magdalena – LUTOVSKÝ, Michal: *Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století*. Praha 2009, s. 303.

⁶⁷ LUTOVSKÝ, M.: *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 199.

⁶⁸ Tamtéž, s. 199–200.

a výklad nijak nenaznačuje možné nejasnosti či sporné body. Také Z. Měřínský klade ovládnutí Moravy přemyslovskými vojsky do let 1018/19–1020. Břetislav jako správce pak podle něho přistoupil k reorganizaci získaného území. V severní části Moravy navázal na zbytky velkomoravských a povelkomoravských struktur, nabízela se především církevní tradice. Zároveň pak církevní pouta pomáhala integračnímu procesu. Tak alespoň autor nahlíží na majetkové donace na Moravě pro Břevnov, staroboleslavskou kapitolu či ostrovský a opatovický klášter. Na jihu, který byl Maďary více postižen, pak za Břetislavovy vlády vznikla nová mocenská centra, byť opět poblíž center starších, a obranná linie na levém břehu Dyje a pravém břehu Moravy, dokončená nejpозději za Břetislavova syna Svyatopluka II.⁶⁹

Výrazný posun od převládajících názorů přinesla monografie Martina Wihody, věnovaná Moravě v období 10. až 12. století. Inspirován polským dějepiscetvím, odklonil se Wihoda od dosud převládajícího názoru, kladoucího vypuzení Poláků z Moravy na počátek dvacátých let 11. století. Wihoda sice na úvod připouští, že pro dataci B. Krzemieňské svědčí jisté indicie, poukazuje ovšem také na skoupost pramenů, aby se poté opřel o skutečnost, že Břetislavův prvorozený syn Svyatopluk se narodil v roce 1030, tj. s výrazným odstupem po sňatku Břetislava a Jitky ze Schweinfurtu.⁷⁰ Wihoda proto navrhuje (tímto směrem se ovšem pohybovaly už myšlenky Gelasia Dobnera), že posune-li se připojení Moravy Přemyslovci i svatba knězi Břetislava do roku 1029, jako obratem zmizí většina komplikací, které přináší hypotéza Krzemieňské.⁷¹ Konstatuje také, že moravské vládě knížete Břetislava je obvykle v literatuře přičítána velká váha jakožto novému počátku přemyslovského *regna*. Dodává však, že trvalým opakováním tento předpoklad nabyl povahy téměř nezvratné jistoty, o níž se nesluší pochybovat. Tak se dle Wihodova soudu prosadila myšlenka, že kníže Břetislav položil základy zemské správy, když do poloviny 11. století pokryl Moravu dobře propojenou soustavou cca desítky hradů, k nimž se vázaly platy a povinnosti poddaného lidu.⁷² A to přesto, že takové stopy lze s větší jistotou dešifrovat jen v dolním Pomoraví, kde měli Břeclav a Svyatopluk nejspíše posílit slabou hranici vůči

⁶⁹ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Morava součástí přemyslovského státu*. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 220–221.

⁷⁰ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 119–120. K tomu už NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I.1*, s. 726–727, pozn. 2. Wihoda tu revidoval svůj starší názor, který respektoval dataci Krzemieňské. Viz WIHODA, Martin: *Morava v 10. století*. In: SOMMER, Petr (ed.): *České země v raném středověku*. Praha 2006, s. 63–64.

⁷¹ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 120.

⁷² Tamtéž, s. 118.

Uhrám.⁷³ Na rozdíl od většiny současného bádání tak skepticky usuzuje, že skutečný rozsah Břetislavových reforem i jejich vliv na život země zůstává skryt za propastí času, a ve světle všech zjevných i skrytých slabin dnes přijímaných úvah vybízí k dalšímu zamyšlení nad povahou Břetislavovy vlády na Moravě.⁷⁴

Nejnověji se k dějinám přemyslovských Čech knížecího období vyjádřil David Kalhous. Podle něho převážil vliv Přemyslovců na Moravě bezpochyby během prvních desetiletí 11. století, přiznává však, že stále není úplně jasno, ve kterém roce se tak přesně stalo. Velmi strážlivě také říká, že o charakteru a intenzitě Břetislavovy vlády na Moravě mnoho nevíme. Z jeho dalšího vyjádření je rovněž zřejmé, že není stoupencem úvah o Moravě jako dobyté zemi, která se Přemyslovcům stala modelem pro rekonstrukci státní páteře. Hypotézu o budování důmyslné sítě hradů označuje sice za inspirativní, poukazuje ovšem na nízkou výpovědní hodnotu už proto, že se tato teorie opírá pouze o jména některých z nich, upomínající na některé z Přemyslovců (vedle Břec-lavi a Spytihněvi na Moravě také Jaroměř nebo Oldřis v Čechách).⁷⁵

Překvapivé přitom může být, že polská historiografie, pro kterou představují první desetiletí 11. století podobně zásadní kapitolu vlastních dějin jako pro dějepiscectví české, má na ztrátu Moravy názor povětšinou odlišný než historiografie česká.⁷⁶ Ještě Stanisław Zakrzewski na počátku 20. století soudil, že ke ztrátě Moravy došlo mezi lety 1018 až 1021 s tím, že názor, kladoucí ztrátu Moravy do vlády Měška II., se opírá nikoliv o soudobé, ale o pozdější prameny. Upozornil také na dataci Kosmovu, jehož svědectví pokládá za o to cennější, že pražský děkan snáší tento údaj mimochodem. Podle Zakrzewského není pochyb o tom, že roku 1029 již Moravu drželi ve svých rukách Oldřich a Břetislav, naopak podle jeho soudu oba Přemyslovci využili tažení Boleslava Chrabrého na Rus v letech 1019–1021. V potaz bere také význam Břetislavova sňatku s Juditou ze Schweinfurtu.⁷⁷ V jeho uvažování vidíme stejný směr, jakým se vydala B. Krzemieńska, jejíž názory lze v sou-

⁷³ Srov. ŽEMLIČKA, J.: *K dotváření hradské sítě*, s. 38–40.

⁷⁴ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 123, 127.

⁷⁵ KALHOUS, David: *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století*. Díl I.: *Čeleď sv. Václava*. Praha 2011, s. 93–95.

⁷⁶ Tato pasáž si nečiní nárok na úplnost už s ohledem na tristní dostupnost příslušné polské literatury v českých knihovnách. Názor dějepiscectví polského na otázku připojení Moravy k českému státu je ostatně vnímán toliko jako doplněk výkladu, který má dokreslit složitost problematiky, přitom však sama datace zisku Moravy tvoří v této práci pouze podpůrnou argumentační roli.

⁷⁷ ZAKRZEWSKI, Stanisław: *Bolesław Chrobry Wielki*. Kraków 2006, s. 312–315.

časné domácí přemyslovské mediévistice stále ještě označit za dominantní paradigma.

Ani mediévistika polská se ovšem nevyhnula polemikám. Zatímco Danuta Borawska následovala dataci a výklad S. Zakrzewského,⁷⁸ Gerard Labuda se přiklonil k roku 1031. Zpochybnil předně Kosmovu chronologii s tím, že popisované události lépe ladí s realitou let 1029–1031 než s roky 1018–1021, což podepřel i argumenty rázu paleografického. Jako nepředstavitelné také odmítl, že by mohlo dojít k mocenskému a územnímu oslabení Polska mezi lety 1018 až 1025, tedy ještě za života Boleslava Chrabrého.⁷⁹ Labudovu argumentaci posléze podpořil Henryk Łowmiański ve svých monumentálních *Počátcích Polska* (1963–1985), když se přiklonil k roku 1029. Konstatoval, že třebaže otázka datace ztráty Moravy není příliš jasná, není pochyb, že ještě roku 1017 náležela Polákům. Z Kosmovy relace vyčetl především tolik, že Kosmas datum zisku Moravy Přemyslovci neznal, přičemž usoudil, že v Kosmově údaji se odráží toliko nezřetelná tradice. Łowmiański především odmítal uvěřit, že by Boleslav Chrabrý, maje po roce 1018 volné ruce na všech hlavních frontách, Moravu neubráníl. Dezintegraci říše Boleslava Chrabrého proto klade až do vlády Boleslavova nástupce Měška II. Podle autora publikace tak Oldřich ovládl Moravu až v důsledku střetu Měška II. s císařem Konrádem II. roku 1029.⁸⁰ Těto Labudovy a Łowmiańského ideje se polské dějepisectví dodnes drží.⁸¹ S tím pak úzce souvisí důraz kladený na Břetislavovo správcovství Moravy a s tím spojovaných aktivit mladého knížete. Naposledy Marzena Matla-Kozłowska odmítá představu Břetislavova radikálního zásahu do moravských poměrů s tím, že je mnohem pravděpodobnější, že se nově dosazený správce spíše opíral o domácí elity a zvyklosti.⁸² Dodejme, že pozdnějšího datování připojení Moravy k českému státu se při-

⁷⁸ BORAWSKA, Danuta: *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*. Warszawa 1964, s. 22–37.

⁷⁹ LABUDA, Gerard: *Utrata Moraw przez państwo polskie w XI wieku*. In: MAŁEJCZYŃSKA, Ewa – MAŁEJCZYŃSKY, Karol (eds.): *Studia z dziejów polskich i czechosłowackich I*. Wrocław 1960, s. 93–124; Týž: *Mieszko II król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*. Kraków 1992, s. 71–77.

⁸⁰ ŁOWMIAŃSKI, Henryk: *Początki Polski. Polityczne i społeczne procesy kształtowania się narodu do początku wieku XIV*. Tom VI. 1. Warszawa 1985, s. 54–57.

⁸¹ MATLA-KOZŁOWSKA, Marzena: *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo (Od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania* (dále jen *Pierwsi Przemyslidzi*). Poznań 2008, s. 400–405, 434–451. Srov. také archeologický náhled, který reprezentuje KURNATOWSKA, Zofia: *Początki Polski*. Poznań 2002, s. 119–156.

⁸² MATLA-KOZŁOWSKA, M.: *Pierwsi Przemyslidzi*, s. 443.

držují také někteří badatelé slovenští a rakouští, např. Miroslav Lysý,⁸³ Ján Steinhübel⁸⁴ a Herwig Wolfram.⁸⁵

Výše uvedené pasáže mají za cíl ilustrovat vývoj názorů na dějiny Moravy v první polovině 11. století, jejich odlišnost, míru protichůdnosti i vzájemnou filiaci, jež vládne v moderním dějepisectví. V tomto světle můžeme polemizovat s obrazem, který moderní česká historiografie prezentuje navenek, a sice, že přes všechna pramenná omezení i vzájemné dílčí faktické neshody je odpověď na položenou otázku v podstatě jasná. Připojení Moravy k českému jádru se stává pomyslným rodným listem resuscitované přemyslovské monarchie a Morava sama hraje v tomto procesu „budování státu“ klíčovou roli. Právě na Moravě se prý Břetislav I. vyučil v praxi vládařskému řemeslu a ověřil si zde planost správně-organizačních struktur, které rozvíjel následně po roce 1035 už jako svrchovaný český kníže. Moravský vývoj tak podle mínění alespoň části historiků v lecčems předcházal nebo alespoň doprovázel podobné tendence v samotných Čechách.⁸⁶

Zajímavá je také setrvalost víry v tuto hypotézu, třebaže archeologie, která v této době představuje nezastupitelného partnera pro historii, přiznává, že její prameny a metodologie nejsou schopny pohybovat se v takto úzkém datačním rámci. Občas se dokonce zdá, že nadále platí situace, že archeologie odkrývá obraz, vytvářený historiky a jejich prameny. Čehož jsou si zase vědomi, jak se zdá, spíše archeologové než historici.⁸⁷ Nastíněný rozdíl mezi závěry českých a polských badatelů pak neodbytně vyzývá k tomu, aby se letitě závěry B. Krzemieńské pouze slepě nepřejímaly, ale aby i na straně české byla tato otázka znovu kriticky otevřena. Kniha M. Wihody o Moravě za vlá-

⁸³ Lysý, Miroslav: *Politika českého knížete Břetislava I. (1035–1055) voči Uhorsku*. Historický časopis, 52, 2004, s. 451–467.

⁸⁴ STEINHÜBEL, Ján: *Kapitoly z najstarších českých dejín, 531–1004*. Kraków 2011, s. 140–141.

⁸⁵ WOLFRAM, Herwig: *Konrad II. (990–1039). Kaiser der dreier Reiche*. München 2000, s. 236.

⁸⁶ Viz ŽEMLIČKA, Josef: *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935–1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*. ČČH, 93, 1995, s. 214–215, 218; SLÁMA, J.: *Ekonomické proměny*, s. 261–266. Srov. KRZEMIEŃSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan: *Přemyslovská hradiska a služební organizace přemyslovského státu*. Archeologické rozhledy (dále jen AR), 17, 1965, s. 624–655; TŘEŠTÍK, Dušan: *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí*. ČsČH, 19, 1971, s. 537–566; VÁLKA, Josef: *Správní struktury a změny politické moci*. In: MALÍŘ, Jiří – CHOCHOLÁČ, Bronislav (eds.): *Pocita Janu Janákovu*. Brno 2002, s. 53–55; SLÁMA, Jiří: *Počátky přemyslovského státu*. In: SOMMER, Petr (ed.): *České země v raném středověku*. Praha 2006, s. 30–52; MACHÁČEK, Jiří: „Velkomoravský stát“ – kontroverze středoevropské medievistiky. AR, 64, 2012, s. 775–787.

⁸⁷ Srov. z pozice historie TŘEŠTÍK, Dušan: *K poměru archeologie a historie*. AR, 53, 1999, s. 357–361; z pozice archeologie pak KLÁPŠTĚ, Jan: *Dějepis a archeologie: Příbuzenství jak se patří*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot*. Praha 2003, s. 96–109.

dy přemyslovských knížat se jeví být dobrým začátkem, z nástinu vývoje historiografického paradigmatu se ale ukazuje, že možnosti písemných pramenů již byly vyčerpány a nyní spočívá váha jednak na archeologickém bádání, případně pak na důsledném srovnávacím studiu. Cílem tohoto příspěvku ovšem není zabývat se připojením Moravy k přemyslovskému knížectví, tato otázka představuje pouhý, byť důležitý úvod. Má vést k jedné úvaze: pokud nevládně jistota u moderních historiků, jaké mohlo být povědomí o dějinách Moravy za vlády knížete Břetislava I. v dobách, kdy v příšerí břevnovského skriptoria vznikala obě rajhradská falza?

Po definování nutného výchozího bodu, který představuje mínění kodifikované v odborné literatuře, proto přikročíme konečně přímo k výpovědi dobových pramenů.⁸⁸ Již z přehledu výše uvedeného se ukázalo, že fundamentální roli v otázce vývoje Moravy za knížat Oldřicha a Břetislava hraje svědectví Kosmovy *Kroniky Čechů*, jež tradičně představuje neopomenutelný pramen k českým dějinám raného středověku.⁸⁹ V literatuře bylo správně konstatováno, že kníže Břetislav I. představuje hlavního hrdinu Kosmovy kroniky; on je tím panovníkem, který je dáván Oráčovým potomkům na prahu 12. století za vzor úspěšného a spravedlivého vládce.⁹⁰ Je mu proto svatovítským děkanem v jeho kronice věnována nemalá pozornost.

Ve světle předchozího nástinu rozprav v odborné literatuře ovšem překvapí, že samotnému počátku Břetislavovy vládařské kariéry Kosmas věnuje

⁸⁸ Rozhodl jsem se omezit se na prameny domácí provenience, o nichž lze snad bez většího nebezpečí omylu uvažovat, že mohly být v Břevnově ve 13. století známy. Bohužel, stav břevnovské klášterní knihovny není s to s ohledem na ztráty v husitském období vydat konkrétnější svědectví. Viz HLAVÁČEK, Ivan: *Příspěvky k nejstarším dějinám knihovny břevnovského kláštera (Od nejstarších dob do roku 1420)* (dále jen *Příspěvky k nejstarším dějinám*). In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie (eds.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha 1993, s. 53–65. Ostatně jak konstatovala Marie Bláhová, na základě analogií s jinými kláštery není příliš pravděpodobné očekávat, že by Břevnov v prvních staletích své existence oplýval výraznějším množstvím literatury historického rázu. Viz BLÁHOVÁ, Marie: *Historická literatura v českých knihovnách přemyslovského období*. In: POLÍVKA, Miloslav – SVATOŠ, Michal (eds.): *Historia docet – sborník k počtům šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc.* Praha 1992, s. 11–13, 15–18.

⁸⁹ Dosud nepřekonanou analýzu Kosmovy kroniky předložil TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscetví a politického myšlení*. Praha 1968. Srov. také KRÁLÍK, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Praha 1976.

⁹⁰ Viz SLÁMA, Jiří: *Kosmovy záměrné omyly*. In: KLÁPŠTĚ, Jan – PLEŠKOVÁ, Eva – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *c. d.*, s. 261–262; ŠVANDA, Libor: *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*. In: KRMÍČKOVÁ, Helena – PUMPROVÁ, Anna – RŮŽIČKOVÁ, Dana – ŠVANDA, Libor (eds.): *Querite primum regnum dei*. Brno 2006, s. 211–220. Srov. WIHODA, Martin: *Kosmas a Vratislav*. In: tamtéž, s. 367–380; KOPAL, Petr: *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *c. d.*, s. 359–371; ANTONÍN, Robert: *Panovník ve světle českých legend a kronik 10.–13. století*. In: tamtéž, s. 484–549.

pozornost pramalou. Poslední obšírnější zápis je věnován k roku 1017 úmrtí třetího pražského biskupa Thidaga, letmo je Kosmou konstatován nástup nového biskupa Ekkeharda roku následujícího. Pro léta 1019 a 1020 pak kronika zcela mlčí. Poté přichází obšírná pasáž, datovaná do roku 1021, v níž Kosmas nejprve velebí Břetislavovu osobnost, aby následně přikročil k líčení únosu Jitky z kláštera. A jen na okraj této hrdinské historky udává, že Břetislav s chotí, poté co pozdravil otce, odjel přímo na Moravu, kterou mu kníže Oldřich již předtím svěřil do moci, když vypudil ze všech hradů Poláky.⁹¹ O Břetislavovi se Kosmas znovu zmiňuje až k roku 1030 v souvislosti s velkou porážkou Maďarů. Následujícího roku kronikář zmiňuje narození Břetislavova syna Spytihněva, ovšem jen stručně bez bližších údajů, kde se tak stalo nebo zda se jednalo o prvního potomka mladého knížecího páru.⁹² O Spytihněvovi jako o prvorozeném synovi hovoří až na jiném místě v úvodu druhé knihy.⁹³ Pochyby o chronologickém rámci popisovaných událostí, s nimiž operuje odborná literatura, legitimuje např. skutečnost, že smrt knížete Oldřicha datuje Kosmas do roku 1037, zatímco současné bádání hovoří o roce 1034.⁹⁴

Především ale zarazí, že přes oblibu, které se Břetislav u Kosmy nepochybně těšil, i přes fakt, že Kosmas nebyl vstřícně naladěn vůči piastovské konkurenci,⁹⁵ o břetislavovské přestavbě přemyslovského státu, tím méně o průkopnickém díle na Moravě, nic neví, resp. neříká. Pouze k roku 1110 při líčení o průběhu sněmu v Sadské klade knížeti Vladislavovi I. do úst slova o tom, že Morava a její panovníci byli vždy podřízeni českým knížatům, jak to ustanovil Vladislavův děd Břetislav I., který si tuto zemi jako první podmanil.⁹⁶ Kosmovu kroniku přitom můžeme pokládat za hlavní zdroj historických znalostí v břevnovském klášteře, už s odkazem na dedikaci jedné z knih

⁹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* (dále jen *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*). In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series, tomus II* (dále jen MGH a příslušný díl). Berlin 1923, s. 72–75. Na tento nepoměr poukázal již CHALOUPECKÝ, V.: *Kdy byla Morava připojena*, s. 243.

⁹² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 76, 77.

⁹³ Tamtéž, s. 82.

⁹⁴ Tamtéž, s. 77; SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *c. d.*, s. 553.

⁹⁵ To konstatovala už KRZEMIEŃSKA, Barbara: *Polska i Polacy w opinii czeskiego kronikarza Kosmasa*. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, 15, 1960, s. 75–95; širěji též: Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů. In: *Tisíc let česko-polské vzájemnosti I*. Opava 1966, s. 53–83. Naposled shodně též REITINGER, Lukáš: „*Census de terra Polonie*“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem. *ČMM*, 128, 2009, s. 474, 481; Týž: „*Tributum olim duce Bracizlao constitutum*“ – důvod přemyslovské svrchovanosti nad Polskem? (dále jen „*Tributum olim*“) – v tisku. Autorovi tímto děkuji za laskavé poskytnutí dosud nepublikované studie.

⁹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 205.

tamnímu opatovi Klimentovi, především pak proto, že Břevnov stál nejspíše u kořenů celé jedné větve opisů Kosmova díla.⁹⁷

Dalším pramenem, který se o dějinách Moravy v 11. století či o knížeti Břetislavovi zmiňuje a jehož znalost můžeme mezi břevnovskými mnichy ve 13. století předpokládat, jsou letopisy hradištsko-opatovické.⁹⁸ Tyto letopisy, jejichž kořeny tkví ve skriptoriu rodového kláštera olomouckých Přemyslovců na Hradišti, jež Martin Wihoda označil s lehkou nadsázkou za první moravskou kroniku,⁹⁹ vznikly cca dvě desetiletí po Kosmovi a jejich cena spočívá v tom, že jsou pramenem domácí, moravské provenience. Na badatele však čeká ještě větší zklamání než v případě kroniky pražského děkana. První zmínka o Břetislavovi I. je zde uvedena až v souvislosti s rokem 1029 v souvislosti s porážkou Maďarů. Hradištský benediktin při té příležitosti lakonicky konstatoval, že toho roku kníže Břetislav, poté co vytáhl z Moravy, způsobil velkou porážku Uhrům a poplenil jejich zemi až k Ostřihomi. Dále uvádí narození Spytihněvo na Moravě a následně až smrt Oldřichovu a Břetislavův nástup na knížecí stolec.¹⁰⁰ Mezi léty 1017 až 1029 zmiňuje toliko dvě události, a sice k roku 1017 smrt biskupa Thidaga a nástup biskupa Ekkeharda a k roku 1023 Ekkehardovo úmrtí a nástup biskupa Hyza.¹⁰¹ Letopisy stručně zmiňují tažení do Polska a přivezení ostatků sv. Vojtěcha, následné boje s císařem Jindřichem, získání tributu z Polska i Břetislavovu smrt v Chrudimi.¹⁰² Obecně jsou ale i v těchto údajích mnohem méně sdělné než kronika Kosmova. Stručnost analistických zápisků mírně překračují až s datem založení kláštera roku 1078.¹⁰³

A tím také výčet narativních (historických) pramenů domácí provenience, které by mohly být ve 13. století použity jako podklad pro sepsání oněch

⁹⁷ HLAVÁČEK, I.: *Příspěvky k nejstarším dějinám*, s. 56–57, 61; BLÁHOVÁ, Marie: *Historia fundationis monasterii Brevnoviensis*. In: HLAVÁČEK, Ivan – BLÁHOVÁ, Marie (eds.): c. d., s. 147–149. Srov. také WOJCIECHOWSKA, Maria: *Kosmas z Prahi a benediktyni*. In: HORST, Antoni – WOJCIECHOWSKA, Maria (eds.): *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959, s. 345–354.

⁹⁸ K nim naposled souhrnně ŠRÁMEK, Josef: *Zamyšlení nad stránkami análů hradištsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*. VVM, 4, 2011, s. 305–314.

⁹⁹ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 71–75.

¹⁰⁰ *Letopisy hradištsko-opatovické*. In: *Fontes rerum Bohemicarum*, tomus II (dále jen FRB a příslušný svazek). Praha 1875, s. 389.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 388.

¹⁰² Tamtéž, s. 389. Informace o Břetislavovi pečlivě rozebírá naposledy REITINGER, L.: „*Tributum olim*“.

¹⁰³ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 390.

dvou pseudobřetislavských falz, končí. Události 11. století sice zachycuje také kronika neznámého mnicha sázavského, psaná jako rozvedení Kosmovy kroniky.¹⁰⁴ Zde jsou knížata Oldřich a Břetislav zmíněna, ale pouze epizodicky jako donátoři a dobrodinci kláštera. Jinak pozornost kronikáře cele ulpívá na osobnosti prvního opata sv. Prokopa.¹⁰⁵ Nejedná se o nic překvapivého, neboť musíme mít na paměti, že mnich sázavský jednak uvažoval v souřadnicích obvyklých pro žánr klášterních kronik (kronika mnicha sázavského představuje až do 13. století, kdy vznikla např. kronika žďárského kláštera Jindřicha Řezbáře a především kronika zbraslavská Petra Žitavského, počín nejbližší tomu, co bychom mohli přes veškeré výtky k tomuto označení i samotné koncepci sázavského díla nazvat klášterní kronikou),¹⁰⁶ především ale následoval rozvržení Kosmovy předlohy, kterou dle svých potřeb doplňoval. Líčení o sv. Prokopovi a založení Sázavy sázavský opisovač položil před závěr první Kosmovy knihy, za místo, kde se Kosmas věnuje smrti knížete Jaromíra.¹⁰⁷ Buď tedy necítil za potřebné dodat něco ke Kosmovým pasážím o knížeti Břetislavovi, nejspíše ale ani nic navíc nevěděl.

Další prameny z 12. a 13. století, tedy především kronika tzv. *Kanovníka vyšehradského*,¹⁰⁸ letopis pražského kanovníka Vincencia,¹⁰⁹ kronika milevského opata Jarlocha,¹¹⁰ tzv. *Výpisky z Vincencia, Jarlocha a jiných starších letopisců českých*,¹¹¹ *Letopisy české*¹¹² a *Letopisy pražské*,¹¹³ svůj obzor už takto hluboko do minulosti nevztahují. Alespoň ke Kosmovu podání nebylo v těch letech dodáno nic nového. Další vyprávěcí prameny jako *Příběhy krále Vác-*

¹⁰⁴ Viz BLÁHOVÁ, Marie: *Sázavské dějepisectví* (dále jen *Sázavské dějepisectví*). In: SOMMER, Petr (ed.): *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha 2006, s. 171–182; ZELENKA, Jan: *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století*. In: MAŠEK, Michal – SOMMER, Petr – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Vladislav II., druhý český král z Přemyslova rodu*. K 850. výročí jeho korunovace. Praha 2009, s. 51–57.

¹⁰⁵ *Mnich sázavský*. In: FRB, II., s. 240–246; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 242–247.

¹⁰⁶ Srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Klášterní historiografie ve středověkých Čechách*. In: POBÓG-LENARTOWICZ, Anna – DERWICH, Marek (eds.): *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Opole 1995, s. 143–155. O charakteru dějepisectví 12. století z poslední doby inspirativně především KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*. Brno 2010, s. 82–93.

¹⁰⁷ BLÁHOVÁ, M.: *Sázavské dějepisectví*, s. 173.

¹⁰⁸ *Kanovník vyšehradský*. In: FRB, II., s. 203–237.

¹⁰⁹ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského*. In: FRB, II., s. 407–460.

¹¹⁰ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*. In: FRB, II., s. 461–516.

¹¹¹ *Výpisky z Vincencia, Gerlacha a jiných starších letopisců českých*. In: FRB, II., s. 271–281.

¹¹² *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*. In: FRB, II., s. 282–303; *Letopisy české*. In: FRB, II., s. 380–382.

¹¹³ *Letopisy pražské*. In: FRB, II., s. 376–380.

lava I.,¹¹⁴ *Příběhy Přemysla Otakara II.*,¹¹⁵ *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*,¹¹⁶ *Žďárská kronika*¹¹⁷ či *Zbraslavská kronika*¹¹⁸ se jednoznačně zabývají současností, výjimečně nedalekou minulostí. Se *Žďárskou kronikou* úzce souvisí (byť nejspíše ne autorsky) *Letopisy Jindřicha Heimburského*.¹¹⁹

V tomto prameni, vzniklém před rokem 1300, je opět pojednáno i období počátku 11. století. Břetislavovo jméno poprvé padne v souvislosti s rokem 980, kdy kronikář líčí Břetislavovo narození. Otce a matku záhy opomíjí a věnuje se pouze Břetislavovi. V téže pasáži, tedy stále pod hlavičkou roku 980, Jindřich Heimburský vypráví, že Břetislav byl muž velmi statečný a jako vévoda vládl nad zemí moravskou, zatímco jeho otec panoval v Čechách. Pokračuje únosem Jitky na Moravu, aby dále vyličil Břetislavovo zpusťování Polska, přivezení ostatků sv. Vojtěcha a opanování města Vratislavi a dalších. Poté se vrací zpět do minulosti ke smrti sv. Vojtěcha, kterou datuje do roku 996, a k dobytí Prahy polským knížetem Měškem [sic!] roku 1001. Břetislava se znovu týká až zápis datovaný k roku 1021. Jindřich Heimburský zde znovu opakuje, nyní s datací, údaj o únosu Jitky, a dodává, že s ní Břetislav zplodil syny Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu. Do roku 1036 pak klade smrt Oldřichovu a nástup Břetislava na pražský stolec. Jedním dechem přitom líčí tažení do Polska, údajně motivované pomstou za oslepení děda Boleslava [sic!]. Následně informuje o tažení císaře Jindřicha a nakonec k roku 1055 o úmrtí knížete Břetislava.¹²⁰ Údaje do roku 1125 zjevně vycházejí z Kosmovy kroniky, jsou ovšem o mnoho stručnější.¹²¹

Téma přemyslovského opanování Moravy na prahu 11. století se pak překvapivě vrací až počátkem 14. století v tzv. *Dalimilově kronice*, jež je kladena

¹¹⁴ *Příběhy krále Václava I.* In: FRB, II., s. 303–308.

¹¹⁵ *Příběhy krále Přemysla Otakara II.* In: FRB, II., s. 308–335.

¹¹⁶ *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.* In: FRB, II., s. 335–368.

¹¹⁷ *Cronica domus Sarensis*. Brno 1964, s. 158–225.

¹¹⁸ *Petra Žitavského kronika zbraslavská*. In: FRB, IV. Praha 1884, s. 3–337.

¹¹⁹ Dlouho se usuzovalo, že Jindřich Řezbář, autor *Žďárské kroniky*, a Jindřich Heimburský, autor *letopisů*, je tatáž osoba. To však zpochybnil Jaroslav Ludvíkovský a jeho názoru se dnešní bádaní drží, byť ne bez výjimky. Původ obou pramenů je však kladen do žďárského cisterciáckého kláštera. Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: *O mnichu Jindřichu Řezbáři a jeho žďárské kronice*. In: *Cronica domus Sarensis*. Brno 1964, s. 7–16; NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000, s. 85–88. Starší názor o jednotném autorství obou pramenů hájil ŠILHAN, Jindřich: *Jindřich Heimburský*. VVM, 20, 1968, s. 26–62.

¹²⁰ *Letopisové Jindřicha Heimburského*. In: FRB, III. Praha 1882, s. 308–309.

¹²¹ NECHUTOVÁ, J.: *c. d.*, s. 87.

nejčastěji do let 1310–1314.¹²² Text tohoto pramene naznačuje, že toto povědomí nemuselo být vůbec valné. Kronikářův obzor je obecně mnohem menší než Kosmův. O knížeti Břetislavovi mluví až při vděčné příležitosti únosu Jitky a následné svatby, událost navíc chybně datuje až do doby po smrti Břetislava otce Oldřicha. O Moravě ani o bojích s Poláky zde není v souvislosti s Břetislavem ani zmínky.¹²³ Byť je takové srovnání ošemetné už s ohledem na rozdílnost autorského záměru či vzdělání a dostupnost předloh, kronika tzv. Dalimila stejně jako *Letopisy Jindřicha Heimburského* vedou k jisté opatrnosti ohledně toho, co mohli v Břevnově nebo Rajhradě na sklonku 13. století o dějinách Moravy v první polovině 11. století vědět. Ostatní prameny doby lucemburské záměrně ponechávám stranou, neboť další výrazná historiografická činnost se pojí až s dobou vlády Karla IV., což je již výrazně vzdáleno časům, kdy vznikala obě klíčová rajhradská falza, a obtížné by se dokazovalo, jaká informace toho kterého mladšího pramene mohla být známa také břevnovským mnichům. Letmý náhled navíc ukazuje, že autoři této doby jsou ve svých údajích závislí především na Kosmovi, což platí především pro kroniku Jana Marignoly,¹²⁴ leč stejně tak pro kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína.¹²⁵ O kronice Přibíka Pulkavy se přitom soudí, že ve své první recenzi čerpala z dnes už blíže neurčitelných zdrojů břevnovské provenience.¹²⁶ Přesto platí, že kronikář Pulkava vztah knížete Břetislava, jemuž věnuje velkou pozornost, k Moravě líčí v souladu s tím, co znal již Kosmas, rozsáhleji líčí jen únos Jitky ze sweinfurtského kláštera.¹²⁷ Stručné analý, pro něž je označení kronika až příliš vzletné, sepsané představeným benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem, jsou pak jako pramen naprosto zanedbatelné.¹²⁸

Díla striktně dějepisického rázu přitom ve středověku nebyla jedinou možností, jak uchovat svědectví o minulých událostech. Zprávy historického rázu lze nalézt i v jiných projevech písemné kultury, především v textech, odrážejících kulturní či společenskou paměť, tedy fenomén označovaný Ottou Gerhardem Oexle jako *memoria*.¹²⁹ Jak správně poukazuje např. Marie Blá-

¹²² MACHALA, Lubomír – KUBŮ, Eduard (ed.): *Panorama české literatury (Literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc 1994, s. 30.

¹²³ *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*. In: FRB, III., s. 86–94.

¹²⁴ *Kronika Jana z Marignoly*. In: FRB, III., s. 535–541.

¹²⁵ *Kronika Pulkavova*. In: FRB, V., s. 3–77.

¹²⁶ Srov. BLÁHOVÁ, M.: *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 154–156.

¹²⁷ *Kronika Pulkavova*. In: FRB, V., s. 37–46.

¹²⁸ *Neplacha, opata opatovského, kronika římská a česká*. In: FRB, III., s. 451–468.

¹²⁹ Pojem *memoria* představuje OEXLE, Otto Gerhard: *Memoria in der Gesellschaft und in der Kultur des Mittelalters*. In: HEINZLE, Joachim (ed.): *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*. Leipzig 1994, s. 297–301.

hová, historické zprávy ve smyslu svědectví o činech a událostech tak mohou být zachyceny i v písemnostech, jejichž hlavní funkcí nebylo podat historické svědectví, ale primárně uchovat informace o právních a hospodářských jevech. V tomto ohledu zmiňuje např. i listinná falza, která nezřídka zachycují širší historiografické souvislosti a podrobnosti o fundaci té které instituce. Tyto písemnosti tak podle Bláhové konstatovaly historický fakt a uchovaly ho pro budoucí generace, vedle toho pak zavazovaly zakladatele, donátory i samotnou církevní instituci k péči o majetek, darovaný takto kdysi svatému patronovi. Marie Bláhová výslovně uvádí příklady břevnovského, ostrovského, třebského a opatovického benediktinského kláštera či staroboleslavské, litoměřické a vyšehradské kapituly.¹³⁰

Pro komplexnost pohledu se proto podívejme, jaké svědectví nám vydají prameny diplomatické. Ani v tomto případě ovšem nelze čekat nemožné. Diplomati se shodují, že listina jako právní a paměťový instrument se v přemyslovském knížectví objevuje relativně pozdě. Větší rozšíření je spojováno až s vládou knížete a krále Vratislava II., standardem se písemné pořízení ovšem stává až později, zhruba od poloviny 12. století.¹³¹ Z. Fiala ve své analýze, v níž se detailně zabýval množstvím listinného materiálu k nejstarším dějinám českých klášterů, doložil, že vedle výjimečného souboru hradíšťských listin jen v případě Kladrub se z období do konce 12. století dochovaly dvě nesporně pravé listiny domácích vydavatelů. Jinak všechny zbývající fundací či donační listiny benediktinských klášterů jsou falzy ze 12. či 13. století. Podobný závěr se týká také listin od zahraničních vydavatelů.¹³² Počet listin českých klášterů a kapitul významně neroste ani od třicátých let 12. století, kdy se obecně listina stále více prosazuje (ačkoliv ještě ve čtyřicátých a padesátých letech je užívání skutečných listin vzácností).¹³³ Přitom ale Zde-

¹³⁰ Viz BLÁHOVÁ, M.: *Historická paměť*, s. 58–60.

¹³¹ Srov. HRUBÝ, Václav: *Tři studie k české diplomatice* (dále jen *Tři studie*). Brno 1936, s. 2–22; FIALA, Zdeněk: *K počátkům listin v Čechách*. Sborník historický, 1, 1953, s. 27–45; Týž: *K otázce funkce našich listin do konce 12. stol.* (dále jen *K otázce funkce našich listin*). Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C7, 1960, s. 5–34; Nový, Rostislav: *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století* (dále jen *Diplomatické poznámky k donačním listinám*). Studia Mediaevalia Pragensia, 2, 1991, s. 125–146; BISTRICKÝ, Jan: *Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnícké listiny*. VVM, 45, 1993, s. 131–136; Týž: *Übersicht über das Urkundenwesen der böhmischen Herrscher bis zum Jahre 1197*. In: BISTRICKÝ, Jan (ed.): *Typologie der Königsurkunden*. Olomouc 1998, s. 227–233; HLAVÁČEK, Ivan: *The use of charters and other documents in Přemyslide Bohemia* (dále jen *The use of charters*). In: HEIDECKER, Karl (ed.): *Charters and the use of the written word in medieval society*. Turnhout 2000, s. 133–144.

¹³² FIALA, Z.: *K otázce funkce našich listin*, s. 21, pozn. 41.

¹³³ Tamtéž, s. 16, 18. Srov. HLAVÁČEK, I.: *The use of charters*, s. 137.

něk Fiala s určitostí předpokládal vedení aktových záznamů v kláštorech ostrovském, opatovickém a kladrubském, s velkou pravděpodobností pak také v Břevnově, Rajhradě, Třebíči a Hradišti.¹³⁴

Se jménem knížete Břetislava se pojí řada listin, většina z nich však pochází z jiné doby, než do které se hlásí. První je datována do období po roce 1037. Kníže tehdy stvrdil sázavskému klášteru darování svého otce Oldřicha a obohatil je o ves Skramníky.¹³⁵ Další listina, kladená do širokého rozmezí let 1037–1055, svědčí o Břetislavově donaci ve prospěch kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle.¹³⁶ Kníže Břetislav je jmenován také v údajné listině Eppa, hradskeho správce bílinského, hlásící se do roku 1043. Ve skutečnosti je ovšem tato listina falzem ze 13. století. Rytíř Eppo zde dosvědčuje, že břevnovskému opatovi Meginhardovi daroval ves Sebranice, což kníže Břetislav potvrdil.¹³⁷ Poté následují obě rajhradská falza, tedy listiny, hlásící se do roku 1045 a 1048. První informuje o fundaci nového břevnovského kostela sv. Vojtěcha a s tím spojeným obdarováním Břevnova, mj. právě cellou sv. apoštolů Petra a Pavla na pustém hradišti Rajhrad. Druhá listina hovoří o výstavbě kostela v Rajhradě, zasvěceného taktéž sv. Petru a Pavlu, přičemž za stavitele se prohlašuje sám kníže.¹³⁸ Další Břetislavova (opět podvržená) listina se hlásí také do roku 1045 a svědčí o Břetislavově donaci ostrovského kláštera.¹³⁹ O zvyklosti obdarovávat české církevní instituce majetkem na Moravě pak svědčí vedle falz rajhradských i falzum zakládací listiny staroboleslavské kapituly, jež se hlásí do roku 1046. Sepsána tato listina však byla nejspíše ve 12. století.¹⁴⁰ Právě staroboleslavská listina je pro nás podstatná, neboť odpovídá rajhradským falzům časově, podává svědectví o angažmá českých duchovenských institucí na Moravě, a především, badatelé jí už tradičně dopřávají sluchu alespoň, co se týče jádra sdělení.¹⁴¹ Falzem zakládací listiny staroboleslavské kapituly také končí výčet diplomatických pramenů, v nichž se objevuje jméno knížete Břetislava.

¹³⁴ FIALA, Z.: *K otázce funkce našich listin*, s. 8.

¹³⁵ CDB I, č. 48, s. 50–51.

¹³⁶ CDB I, č. 52, s. 52–53.

¹³⁷ CDB I, č. 378, s. 351–352.

¹³⁸ CDB I, č. 379, s. 352–354; č. 381, s. 356–358.

¹³⁹ CDB I, č. 380, s. 354–356.

¹⁴⁰ CDB I, č. 382, s. 358–362. Srov. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100.

¹⁴¹ HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 73–79; LALIK, Tadeusz: *Włosć kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku. Ze studiów nad organizacją domeny książęcej*. *Kwartalnik historii kultury materialnej*, 19, 1971, s. 399–429; BLÁHOVÁ, Marie: *Zakládací listina staroboleslavské kapituly. Pamětní tisk k 950. výročí první písemné zmínky o Břeclavi*. Břeclav 1996, s. 9–13.

Jak vidno, dobová svědectví o vládě knížete Břetislava na Moravě jsou veskrze tristní. Kronikář Kosmas coby nejbližší informátor má znalosti pouze povšechné. Prameny písemné rozhodně nedokládají rozsáhlou Břetislavovu zakladatelskou iniciativu během jeho správcovství Moravy, o níž se mluví v části odborné literatury; svědectví archeologie zase není s to chronologicky odlišit etapu do roku 1034 a od roku 1035 do roku 1055. Prameny z přelomu 13. a 14. století, tedy *Letopisy Jindřicha Heimburského* a kronika tzv. Dalimila pak ukazují, že tehdejší povědomí o dějinách Moravy v prvních desetiletích 11. století bylo nejspíše ještě mizivější. Ani mezi prameny diplomatickými mnoho svědectví o Břetislavově politice ve vztahu k Moravě nenajdeme. Vedle falza zakládací listiny staroboleslavské kapituly jsou jimi právě obě břevnovská falza, týkající se Rajhradu. Mezi oběma listinami odlišné proveniencie je přitom vidět rámcová shoda jak chronologická, tak věcná. Domnívám se proto, že je v případě počátků rajhradského kláštera vhodné nahlížet na ona pseudobřetislavovská falza jako na nositele historické paměti břevnovského konventu o vlastních dějinách.¹⁴² Vždyť i mezi historiky, věnujícími se středověkému dějepisectví, v podstatě panuje shoda na tom, že je vysoce pravděpodobné, že v Břevnově byly snad již od nejstarších dob vedeny byť stručné analistické a nekrologické zápisky, které patřily k nejstarší historiografické produkci v českém knížectví.¹⁴³ To ostatně souzní i s názorem Martina Wihody, který naposledy hodnotí rajhradské listiny jako vcelku spolehlivou stopu.¹⁴⁴

Dalo by se sice namítnout, že pochází-li falzum staroboleslavské listiny z 12. století, mohli se právě jím inspirovat na sklonku 13. století v Břevnově. To však naráží na několik problémů. Jednak bychom museli doložit kontakty mezi mnichy z Břevnova a kanovníky ze Staré Boleslavi, které by umožnily inspiraci boleslavským privilegiem. Ještě závažnější je však argument jiný. Již Václav Hrubý doložil, že staroboleslavská listina byla ve své prapůvodní podobě sepsána nejspíše za vlády Vratislava I., dle jeho soudu v letech 1061–1067. Přitom ještě roku 1298 bylo ve sporu s olomouckým biskupem Dětřichem o desátky na jižní Moravě touto listinou argumentováno (pravdou ovšem je, že i listinu z roku 1298 známe jen z opisu). K úpravě na listinu

¹⁴² Další argumentaci v tomto směru nabízí ŠRÁMEK, J.: „Aby události neunikly paměti“, s. 13–37; Týž: *Středověká listinná falza. Podvod nebo prostředek uchování dějinné paměti?* Dějiny a současnost, 4, 2009, s. 37–40; Týž: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace*, s. 45–73.

¹⁴³ BLÁHOVÁ, Marie: *Historia foundationis monasterii Brevnoviensis*, s. 153; Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 2001, s. 107. Srov. v širším záběru PRAŽÁK, Jiří: *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách*. In: MALÝ, Karel (ed.): *Pocita akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha 1975, s. 29–40.

¹⁴⁴ WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 124.

knížete Břetislava (jehož má Hrubý, stejně jako Lalik, na základě Kosmova svědectví za zakladatele kapituly) došlo podle Hrubého (soudě podle germanismů v textu a imunitního ustanovení) až po tomto roce.¹⁴⁵ Přitom tehdy už Břevnov svůj druhý spor o Rajhrad vedl. Pokud bychom tedy chtěli uvažovat o vzájemné inspiraci rajhradských falz a staroboleslavského falza, bylo by možné tvrdit, že inspirací se stala právě úspěšná akce břevnovská. Což je samozřejmě myšlenka nadnesená či minimálně neverifikovatelná.

Můžeme také usuzovat, že vročení prvního pseudobřetislavovského falza do roku 1045 nebylo náhodné, tím méně, že bylo ovlivněno listinou staroboleslavskou. V textu první listiny totiž zaznívá souvislost s poustevníkem Vintířem (někdejším mnichem kláštera v Niederaltaichu, odkud pocházel i základ konventu, který za vlády Břetislava I. přišel do Břevnova), jenž zemřel 9. října 1045 a pohřben byl v Břevnově.¹⁴⁶ Nemůžeme sice ověřit, zda Vintíř skutečně pokřtil malého Břetislava, věrohodně je ovšem doložen jeho vztah k Přemyslovcům, když orodoval roku 1034 za Oldřichovo propuštění ze zajetí.¹⁴⁷ Vintířova smrt roku 1045 je doložena podobně věrohodně jak domácími, tak především zahraničními prameny.¹⁴⁸ Lze důvodně předpokládat, že oporou, ne-li zdrojem břevnovské paměti ve 13. století tu byla především Kosmova erudice. Vintířovská úcta se v Břevnově utěšeně rozvíjela, o což nepochybně dbal již opat Meginhard, který tělo někdejšího spolubratra z Niederaltaichu nechal pohřbít v novém břevnovském kostele sv. Vojtěcha. Ve 13. století se tamní mniši dokonce pokusili dosáhnout Vintířovy kanonizace, a to dvakrát: v letech 1251–1252 a v roce 1261.¹⁴⁹ Ačkoliv se břevnovským mnichům jejich úsilí nepodařilo korunovat úspěchem, vintířovská úcta ve zdech staroslavné fundace nezanikla a památkou na ni zůstala kanonizační legenda *Vita Guntheri*.¹⁵⁰ Vintířovský kult tedy v Břevnově zjevně kulminoval ještě před zhotovením pseudobřetislavských falz, neboť je doloženo, že v první fázi sporu o Rajhrad s biskupem Brunem se mohl břevnovský opat odvolat toliko na ústní svědectví. Obě falza byla předložena až ve druhé fázi

¹⁴⁵ HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 78–79.

¹⁴⁶ Životní osudy poustevníka Vintíře shrnuje KUBÍN, Petr: *Sedm přemyslovských kultů*. Praha 2011, s. 195–204.

¹⁴⁷ *Annales Altahenses maiores*. In: MGH, 4. (dále jen *Annales Altahenses maiores*). Hannover 1891, s. 19.

¹⁴⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 100; *Mnich sázavský*, s. 250; *Annales Altahenses maiores*, s. 40; *Herimanni Augiensis Chronicon*. In: MHG, 5. Hannover 1844, s. 125; *Bernoldi Chronicon*. In: MGH, 5, s. 425.

¹⁴⁹ CDB V/3, č. 1203, s. 162.

¹⁵⁰ Viz *Život Vintíře poustevníka*. In: FRB, I. Praha 1873, s. 337–346. Srov. KUBÍN, P.: *c. d.*, s. 210–218.

v devadesátých letech 13. století, kdy Břevnov musel čelit opakovaným nárokům olomouckého biskupství ze strany biskupa Dětricha z Hradce.¹⁵¹

Snaha o kanonizaci Vintíře je podle mého soudu dalším dokladem kolektivní paměti břevnovského konventu o událostech před polovinou 11. století. V tomto případě navíc nelze mnichy podezírat ze ziskuchtivosti, jak je to možné při zvažování motivace k výrobě rajhradských falz, neboť prosazením svatořečení nepříliš známého kultu by klášter na prestiži tolik nezískal. Sv. Vintíř byl nepochybně jiná kategorie než svatý zakladatel kláštera, biskup Vojtěch, k němuž se Břevnov usilovně hlásil od poloviny 11. století. Myslím, že není třeba pochybovat o tom, že v případě Vintířovy kanonizace pnutí souznělo s niternou úctou a odtud vycházející potřebou břevnovského konventu. Obsah *Vita Guntheri* se pak logicky odrazil i v historiografické podstatě rajhradských falz.¹⁵² Celé kanonizační úsilí, předcházející sepsání obou problematických listin, je proto argumentem k odmítnutím myšlenky, že by spojení nejranějších dějin Břevnova a Rajhradu skrze osobnost Vintíře a knížete Břetislava bylo motivováno jen snahou promítnout břevnovské majetkové nároky co nejdále do minulosti.

O zvyku obdarovávat české duchovenské instituce majetky na Moravě – a nejspíše tak posilovat pouto mezi oběma zeměmi – navíc vedle staroboleslavské listiny a rajhradských falz svědčí i další pramen, jen o něco málo mladší. Je jím tzv. zakládací listina kláštera sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, hlásící se do roku 1073, leč také kvalifikovaná jako falzum z 12. věku.¹⁵³ Ovšem stejně jako v případě listiny staroboleslavské i v listinu opatovickou vkládají historici alespoň elementární důvěru.¹⁵⁴ Kořeny tohoto ústavu podle tradice zrcadlí se v písemnosti, tkví v celle, jejímž zakladatelem byl velmož Mikulec. Vratislav I. měl následně obdařit opatovickou cellu, v jejímž čele stál jeho kaplan Ondřej, několika statky a stát se tak zakladatelem regulérního kláštera. Falzum opatovické zakládací listiny také přináší další cenný údaj pro hlubší zamyšlení se nad dějinami českého křesťanství a církve, a to svou zmínkou o tom, že kořeny opatovického kláštera tkví v poustevnické celle, o níž slyšíme i ve falzech rajhradských. Tato, byť ojedinělá, svědectví představují významné upozornění na to, jak mohla vypadat nejstarší vývojo-

¹⁵¹ Naposledy faktografii shrnuje JAN, L.: *Počátky benediktinů na Moravě*, s. 19–27.

¹⁵² *Život Vintíře poustevníka*, s. 344–346.

¹⁵³ CDB I, č. 386, s. 368–371. Emanuela Nohejlová nabídla dataci aktu spíše do roku 1086 než 1073. Viz NOHEJLOVÁ, Emanuela: *Příběhy kláštera opatovického. Příspěvek k vlastivědě země české*. Praha 1925, s. 8–9.

¹⁵⁴ Srov. NOHEJLOVÁ, E.: c. d., s. 8–9; HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 131–138; NOVÝ, Rostislav: *Opatovická fundační listina z r. 1073*. CDB I, 386. *Nálezová zpráva*. ČsČH, 8, 1960, s. 894–895; Týž: *Diplomatické poznámky k donačním listinám*, s. 136–137.

vá fáze českého monastického hnutí, jež ovšem není dostatečně podchycena písemnými, ani archeologickými prameny.¹⁵⁵

Není pochyb o tom, že historický příběh rajhradského kláštera zůstane asi navždy, alespoň v případě svých nejstarších dějin, pro historiky středověku nemalou hádankou. Nebylo ambicí tohoto příspěvku tuto hádanku s definitivní platností rozřešit (poukaz na existující prameny snad dostatečně říká proč), stejně tak není cílem relativizovat pramennou kritiku a vyzývat k bezbřehé důvěře ve středověká listinná falza. Záměr tohoto textu je jiný. Upozornit znovu na specifický charakter středověkých listinných falz a zároveň se pokusit zjistit jejich výpovědní hodnotu pro nejstarší dějiny rajhradského kláštera. Jinými slovy, nabídnout jinou interpretační optiku, než jaká je po většinou uplatňována. Problém totiž spočívá v tom, jakou otázku svému prameni historik klade. Nelze se přirozeně takového pramene ptát, kdy klášter v Rajhradě skutečně vznikl nebo jaké bylo jeho nejstarší majetkové nadání. Na to pramen tohoto typu ze své podstaty odpovědět neumí.

Může ovšem přinést svědectví o tom, co o vlastních dějinách soudili lidé, kteří je sepisovali. Obě rajhradská falza v tomto ohledu mohou sloužit jako specifický pramen historiografického typu, který odráží kolektivní paměť břevnovského konventu své doby, jak o tom mluvil jeden ze zakladatelů moderní sociologie Maurice Halbwachs. Pojem kolektivní paměti v Halbwachsově slova smyslu označuje vzpomínky, distribuované uvnitř určitého společenství. Minulost je touto kolektivní pamětí přirozeně refektována pouze zkratkovitě a schematicky. Proto také platí, že nelze klást jednoduché měřítko mezi historickou a kolektivní pamětí, je třeba si být vždy vědom, že tato kolektivní paměť není totožná se skutečnou historií, ale je interpretací této historie ze strany daného konkrétního společenství. Ve své podstatě je tato kolektivní paměť historií živou, která prochází napříč časem a sdílením v komunitě se obnovuje a vyvíjí. Vždy je ale bezpečně nutné, aby se ona komunita v těchto obrazech, i přes jejich vývoj, rozpoznala.¹⁵⁶ Maurice Halbwachs také tvrdil, že historie obecně začíná tam, kde končí tradice. Dokud prý určitá vzpomínka přetrvává, je zbytečné ji zaznamenávat písemně.¹⁵⁷

Podle mého soudu je možné takto intepretovat jak obsah obou rajhradských pseudobřetislavských falz, tak i důvody jejich sepsání (analogicky k sepsání *Vita Guntheri*) ve druhé polovině 13. století. Přijmeme-li náhled

¹⁵⁵ Další příklady snáší FOLTÝN, Dušan: *Celly a proboštství kláštera svatého Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách*. In: SOMMER, Petr (ed.): c. d., s. 277–289.

¹⁵⁶ HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, především s. 93–124, 130–133.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 124.

na středověká falza jako historiografický či memoriabilní pramen, a jelikož především nebylo doloženo, že toto chronologické zařazení do doby vlády knížete Břetislava I. mohlo být jednoduše ovlivněno svědectvím narativních pramenů staršího období, lze pak podle mého soudu s opatrností konstatovat, že ve druhé polovině 13. století mniši břevnovského a rajhradského konventu věřili tomu, že kořeny rajhradského kláštera nejspíše tkví v době vlády českého knížete Břetislava I. Zároveň bylo v příspěvku poukázáno na to, že naše znalosti o vztahu knížete Břetislava k Moravě nejsou dosud optimální. Svědectví rajhradských falz tak nadále hraje důležitou roli jedné z mála, byť nikoliv nesporných stop. V poslední řadě se s ohledem na výše řečené domnívám, že není třeba komplikovaně uvažovat o existenci a vývoji kolegiální kapituly v Rajhradě, jež se v podstatě omylem či nepřízní osudu posléze stala proboštvím. A to v době, kdy trend byl opačný a z řady starších kapitul a kostelů se stávaly benediktinské kláštery, jak ukazují např. poměry v rakouských zemích v 11. století. Platí totiž bezpochyby, že pokud jsou prameny o Rajhradě jakožto benediktinském klášteře svou povahou problematické, o kapitule v Rajhradě ovšem mlčí zcela.

RESUMÉ

KNÍŽE ZAKLADATEL?

OTÁZKA PAMĚTI O VLÁDĚ BŘETISLAVA I. NA MORAVĚ

V MODERNÍM HISTORIOGRAFICKÉM PARADIGMATU

I V PRAMENECH DOMÁCÍ PROVENIENCE 12. AŽ 14. VĚKU

Počátky rajhradského benediktinského kláštera vzbuzují již tradičně u historiků středověku řadu otázek. Je to způsobeno tím, že až do začátku 13. století neznáme mnoho pramenů, které by o dějinách této fundace vypovídaly. Nejstarší listiny, hlásící se do roku 1045 a 1048, jsou přitom přesvědčivě identifikovány jako falza. Cílem tohoto příspěvku je zamyslet se znovu nad výpovědní hodnotou obou falz. Na základě analýzy domácích narativních i diplomatických pramenů z období 12. a 13. století autor konstatuje, že povědomí o praktické povaze vlády knížete Břetislava I., kterého obě falza jmenují zakladatelem rajhradského kláštera, nebylo příliš konkrétní (což mimořádně výrazně koliduje s názory nemalé části odborné literatury, která přičítá knížeti Břetislavovi na Moravě provádění rozsáhlých reforem ještě před rokem 1034).

Skladatel obou falz se tedy neměl kde inspirovat a z toho důvodu autor příspěvku v duchu postupů moderní medievistiky argumentuje pro to, aby se na rajhradská falza nahlíželo spíše jako na specifický historiografický dokument, který může dnešnímu historikovi zprostředkovat znalosti o tom, co si o vlastních dějinách mysleli lidé, kteří daná falza ve druhé polovině 13. století sepsali.

SUMMARY

A DUKE FOUNDER? THE MATTER OF MEMORY

ABOUT THE REIGN OF BRETISLAUS I IN MODERN HISTORIOGRAPHIC PARADIGMA AND IN DOMESTIC SOURCES OF THE 12TH AND 14TH CENTURY

The origins of the Benedictine monastery in Rajhrad traditionally arouse a wide range of questions at medieval historians. This fact is caused by poor knowledge of primary sources until the beginning of the 13th century that would give evidence of this institution history. The oldest documents, which date back to years 1045 and 1048, have conclusively been proven to be forgeries. The objective of this contribution is to reconsider the information value of both forgeries. On the grounds of the analysis of domestic narrative and diplomatic sources dated to the 12th and 13th century, the author assumes that awareness of practical traits of the reign of Bretislaus I, who is named a founder of the monastery in Rajhrad by both false documents, could not have been too concrete. Parenthetically, this fact noticeably collides with a large body of literature that attributes pursuing of elaborated reforms in Moravia before 1034 to Duke Bretislaus I. Because a writer of both forgeries could not find inspiration anywhere, the author of this article in accordance with modern medieval methods argues that Rajhrad forgeries should be perceived as a specific historiographical document that may provide a present historian with certain knowledge – what people, who wrote these forgeries in the second half of the 13th century, thought about their own history.

Translated by Mgr. Hana Kubisová

Mgr. Josef Šrámek
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Opletalova 334
500 01 Hradec Králové